

УДК 82/821.0

DOI10.33514/BK-1694-7711-2019-1-66-73

Кушназар кызы Гулпери

Кыргыз-Түрк “Манас” университетинин Коомдук илимдер институтунун
Түркология багыты боюнча магистранты, Кыргызстан

Кушназар кызы Гулпери

Магистрант Института Социальных наук Отделения Туркология
Кыргызско-Турецкого Университета “Манас”, Кыргызстан

Gulperi Kushnazar Kyzy

Master of the Institute of Social Sciences Branch Turkology
of the Kyrgyz-Turkish University “Manas”, Kyrgyzstan

**КАЙРА КУРУУ ЖАНА ЭГЕМЕНДИКТИН АЛГАЧКЫ ЖЫЛДАРЫНДА КЫРГЫЗ
КООМЧУЛУГУНУН АЛ-АБАЛЫНЫН Ш.ДҮЙШЕЕВДИН ЫРЛАРЫНДА
ЧАГЫЛУУСУ**

**ОТРАЖЕНИЕ СОСТОЯНИЯ КЫРГЫЗСКОГО ОБЩЕСТВА В ПЕРВЫЕ ГОДЫ
ПЕРЕСТРОЙКИ И НЕЗАВИСИМОСТИ В СТИХАХ Ш. ДҮЙШЕЕВА**

**IMAGE OF THE STATE OF KYRGYZ SOCIETY IN THE FIRST YEARS OF
REALIGNMENT AND INDEPENDENCE IN VERSES BY SH. DUISHEEV**

Аннотация: Макалада Акындын 2010-жылы “Бийиктик” басмаканасынан басылып чыккан, ичине “Аптап”, “Сүйлөшкөнгө чейин сөз”, “Кайдыгерлик”, “Арабадагы ыр”, “Тайгүлүк” ырлар жыйнактарындагы тандалып алынган ырлары камтылган “Ал” китебинин “Шал заман” бөлүмүндөгү ырлары тууралуу сөз болду. Ш.Дүйшеевдин кайра куруу жана эгемендиктин алгачкы жылдарындагы жазган ырлары каралып, Ата-Журттун ошол кездеги абалын баяндоодо колдонгон көркөм сөз каражаттары, ыр формалары, кайрылган темалары талдоого алынды.

Аннотация: В статье пойдет речь о сборнике стихов “Аптап”, “Сүйлөшкөнгө чейин сөз”, “Кайдыгерлик”, “Арабадагы ыр”, “Тайгүлүк” в книге “Ал” с раздела книги “Шал заман”, который был выпущен в 2011 году издательством “Бийиктик”. В данной статье рассмотрены стихи написанные во время перестройки и первых лет независимости, анализированы работы и использованные средства выражения, стихотворных форм в описании состояния общества нашей Родины.

Annotation: The article will discuss the collection of poems “Aptap”, “Sylolshkongo cheyin soz”, “Kaydygerlik”, “Arabadagy yr”, “Taiguluk” in the book “Al” from the section of the book “Shal Zaman”, which was published in 2011 by the publishing house “Biyiktik. This article examines poems written during realignment and the first years of independence, analyzes the works and used means of expression, poetic forms in describing the state of our homeland's society.

Ачкыч сөздөр: сүрөттөө, уйкаштык, чагылдыруу, муун ыргак, ырлар, редиф, метафора, көркөм сөз каражаттары, табылга, жаңычылдык, салттуулук, акын.

Ключевые слова: описание, рифма, отражение, ритм слогов, стихи, редиф, метафора, средства выражения, находка, новшество, традиционность, поэт.

Key words: description, rhyme, reflection, rhythm of syllables, poems, redif, metaphor, means of expression, finding, innovation, traditionalism, poet.

Поэзия – адабияттын башка жанрларына караганда турмуштук ар кыл кырдаалдарга тездик менен мамиле кылып, аны көркөм чагылдыра билген жанр. Анын чакан формасы айтыла турган ойдун таамай, курч болушун камсыздап, жашоо-турмуштун, доордун үнүн жалпыга жеткирүүдө орду чоң. Ар бир кырдаалга карата аталган жанр өз оюн, өз пикирин айтпай калбайт. Ошондуктан “жер жарылса акындын жүрөгү менен өтөт” деген кеп бекеринен айтылган эместир.

Кайра куруу, ачык айтуу саясаты күч ала баштаганда поэзия мурункудан дагы жигердүү аракетке өтүп, коомдогу, мансап тармагындагы, жашоо-турмуштагы жакшы-жаман көрүнүштөрдү кененирээк изилдеп, өз ой, көз караштарын кеңири жана айкын билдирүүгө белсене баштагандыктарын айрым акындардын ошол кезде жазылган ырларынан байкоого болот[7].

Ошолордун сап башында тургандардын бири – Шайлообек Дүйшеев. Совет доорунун, компартиянын кемчиликтерин, алардын жүргүзгөн саясатынын негизинде элдин аң-сезиминин өзгөрүлүп, улуттук уңгудан ажырап бараткандыгын өзүнүн ырларында абдан эпчилдик, поэтикалык окумдуу формаларда сындаган, чындыкты бетке чаба айткан Шайлообек Дүйшеевдин чыгармачылыгына сереп салууну эп көрдүк.

К.Артыкбаев өзүнүн “XX Кылымдагы кыргыз адабиятынын тарыхы” аттуу эмгегинде Ш.Дүйшеевдин чыгармачылык ишмердүүлүгүнө адабиятчы, анан калса, ошол биз кеп кылып жаткан өткөөл мезгилге өз көзү менен күбө болгон адам катары анын ачык айтып, бетке чаба сындаган чыгармачылыгын төмөнкүдөй жазат:

“Жаш акын Шайлообек Дүйшеев кайра куруу, ачык айтуу учурунда өзүнүн акындык талантын чыйралтып, машыктырып, турмуш чындыгынын актуалдуу маселелерин күн тартибине курчу койгон бир катар ырларында кемчиликтерди келиштире бетке айтууга батынды. Анын 1992-жылы жарыкка чыккан “Кайдыгерлик” аттуу чакан ыр китебине киргизилген ырлардын көбү такай радиодон ырдалып да жүрдү. Чынын айтканда, коомубузда, турмушубузда орун алган кемчиликтерди Ш. Дүйшеевчилеп поэзиянын тили менен так, конкреттүү, курч айткан акындарыбыз өтө сейрек болуп жатты” [Артыкбаев, 2015: 573]. Демек, Ш.Дүйшеевди аталган мезгилдин жүгүн көтөрүп, элдин көйгөйүн алгачкылардан болуп айтып чыккан акын катары караганыбыз туура болор.

Акындын акын катары такшалып, калемин курчуй баштаган мезгили так ушул кайра куруу жана эгемендиктин алгачкы жылдарындагы мезгилге туш келгендигин, анын жарык көргөн ыр жыйнактарынан улам биле алабыз[3,4,5]. Акындын 2010-жылы “Бийиктик” басмаканасынан басылып чыккан, ичине “Аптап”, “Сүйлөшкөнгө чейин сөз”, “Кайдыгерлик”, “Арабадагы ыр”, “Тайгүлүк” ырлар жыйнактарындагы тандалып алынган ырлары камтылган “Ал” китебинин “Шал заман” бөлүмүндөгү ырларды шарттуу түрдө эки чоң темага бөлүп карасак болот.

1. Кайра куруу жана эгемендиктин алгачкы жылдарындагы кыргыз элинин коомдук-саясий, социалдык-экономикалык абалын, баалуулуктарын, турмушка болгон көз карашын, демократиянын, сөз эркиндигин алгачкы белгилерин, социалистик көз караштын, компартиянын коомдун өнүгүшү үчүн жараксыз, жөндөмсүз, булганган, формалдуулугу күчөгөн абалга келгендигин чагылдырган ырлар түзөт. Күчтүү саптар, чукугандай табылган сөздөр, өзүнөн мурунку акындардын баяндоо ыкмасынан таптакыр айрымаланып турган стили, уйкаштыктарынын, муун ыргагынын ар түрдүүлүгү эркиндик, улут кызыкчылыгы үчүн кайдыгер карабай, улуттук дөөлөттөргө кыянаттык мамиле жасабай, элди ойгонууга чакырууда абдан натыйжалуу метод болгондугун дароо байкоого болот.

“Кайдыгерлик”, “Партия менен сүйлөшүү”, “Эне тилин унуткандар”, “Эштек”, “Кыянаттык” ырларында совет бийлигин айрым кемчиликтери, партиянын ошол учурдагы абалы, кыргыз совет адамынын типтүү образдары, эне тил маселеси, улут тагдыры абдан таамай, жаап-жашырылбастан, жымсымалданбастан ачык айтылган. Анткен менен ар бир аталган ырдын өзүнчө көтөргөн жүгү бар. Бир эле темада жазылса да, сүрөттөө объектиси ар бөлөк.

Мисалы, “Кайдыгерлик” деген ырында совет мезгилиндеги формалдуу, курулай ураандар менен жүргүзүлүп, эстетикалык, абийрдүүлүк сапаттарына анча көңүл бурулбай калгандыгын сүрөттөөгө алат. Адамдар жакшы жашаганы менен ар ким өз жашоосу менен гана алек болуп, “сен мага тийишпе, мен сага тийишпейм”, “көзүм көрбөсө куйругумду бөрү жесин” өңдүү түшүнүктөргө багынып жашап жаткандыктарын баяндайт. Мисалдап алсак, Токтогул Сатылгановдун отуруп турган эстелигин “от жерге коюн жайып, отурган чабанга” окшоштурса (бул тууралуу өз кезегинде Байдылда Сарногоев да ыр жазган эле[8]), тарых музейинин архитектурасына, өң-түс дизайнына ичи толбогондой оюн мындайча айтат:

Ш.Дүйшеев, 2010: 120-бет

Бозоргон бетондордун арасында,
Ыйлап турам,
- Кыргыздар,
Тарых музейине там бергиле? – деп,
- Кыргыздар,
Тарыхыңарга кан бергиле? – деп.

Ырдан көрүнүп тургандай, Мамлекеттик тарых музейинин өңүн кан-сөлү качкан адамга окшотуп, “кан бергиле” деп тургандай элестете алган. Андан сырткары малдын санын көбөйтөбүз деп жайыттарды ыксыз пайдаланунун натыйжасында Соң-Көл, Аксай, Арпа, Чаткал, Алай өңдүү өрөөндөрдүн куну качып бараткандыгына; Ысык-Көлдүн үстү менен химиялык зыяндуу заттарды ташып жаткандарга кайдыгер караган элдин аң-сезимин ойготууга аракет жасаган.

Ш.Дүйшеевдин “Эштек” аттуу ырында бүткүл өмүрүн колхозго, андагы эмгекке арнап, болгон кыйынчылыктын баарын чыдап көтөрүп, акыры “күүгүмгө жетпеген” аз өлчөмдөгү пенсияга чыгып, өкмөттөн үй алуу үчүн кезекте турган Эштектин тагдырын сүрөттөөгө алган. Ыр башталганда эле советтик коомдун кыйроо алдында турган абалын койдун даакысын салыштырып төмөнкүдөй түз качырып кирет:

Ш.Дүйшеев, 2010: 137-38-беттер

Ээй,
Эштек байке,
Ушинтип түгөнөрдө өчүп жанган
Өмүрдүн соңуна да келдиң жетип,
Кел эми кыйшактабай,
Колхозуңа даакысы түшүп турган
Кайра-кайра кылчактабай.
Кел эми

Үйүнө кел,
Кутулдуң бардыгынан
Түрмөдөн кутулгандай сүйүнө бер.

Жогорудагы саптарда даакысы түшүп турган деп мүнөздөмө берген колхозду, андагы системаны түрмөгө салыштыргандыгы акындын эр-жүрөктүүлүгүнөн кабар берет. Союз толук тарай элек, аздыр-көптүр КПССтин күчү бар кезде кеңеш өкмөтүнүн системасын түрмөгө салыштыруунун өзү чоң эрдик деп ойлойбуз. Ырдын андан аркы саптарында Эштектин керек болсо жатка да жаккандыгын, жамандык-менен арамдыктан жаа бою качып, жетекчилер айдаган жакка башмалдак аткандыгын айтып келип, мунун баарын мыйзам ченемдүү көрүнүш катары кабыл алып келгендигин төмөнкүдөй корутундулайт:

Ш.Дүйшеев, 2010: 138-бет

Сен ойлодуң:
Башкаргандар башкаргандан,
Эштектөр эштектөрдөн таралган деп.
Башкаргандар башкарышка,
Балдары тамеки үзбөй
Ысык-Көлдүн кумунда кактанышка,
Аялы курорттон курорт тандап мактанышка.
Эштектөр
Баш көтөрбөй суу сугарып,
Талаада аккан күнгө какталышка
Жаралган деп...

Бул саптарда совет бийлигинин, деги эле жалпы системанын бир ууч атка минерлердин, жалаң алдым-жуттумдар менен кошоматчылардын колунда калып, балдары чалчаңдап, аялдары чоёндогон заман ачуу сынга алынган. Коммунисттен өткөн таза, чынчыл, ак ниет адам жок, бийлик элдин колунда деп жар чакырган ураандар куру сөз экендигин төрт-беш сап менен таамай айтып бере алган.

Советтик системада колхоз адамдарынын кандай абалда жашагандыгын, керек болсо, дем алышсыз иштегендигин Эштектин образында жалпылаштырып берген:

Ш.Дүйшеев, 2010: 138-бет

Ээй,
Эштек байке,
Эзели төрдө олтуруп,
Чер жазып күлдүң бекен өмүрүңдө,
Керзи өтүктөн бөлөк дагы
Бут кийим
Кийдиң бекен өмүрүңдө,
Дем алыш деген дагы күн болорун,
Билдиң бекен өмүрүңдө?

Мынакей, коммунистик таттуу кыялдарга толгон, жакшы заманды көздөп, күн-түнү тыным албай, чоңдордун болор болбос мактоосуна татып, иши тескери болуп калса,

жемесин угуп иштеген Эштекке окшогон миндеген адамдын типтүү образы. Советтер союзу бекеринен кулап калган эмес. Жалаң ушундай куру кыйкырык, курулай ураандар, кагаз жүзүндөгү кооз отчеттор, кошоматчылыктын гүлдөп өнүгүшү, кадр саясатынын туура эмес жүргүзүлүшү өңдүү толгон-токой маселелердин жыйындысы, акыры дүйнөнү дүңгүрөткөн өлкөнү чилдей тараткан абалга алып келген деп айтууга негиз бар.

Мындан сырткары акындын “Кыянаттык”, “Кыргызбай менен Кыргызгүлдүн баяны”, “Ысык-Көлдү сакта дейсин”, “Эсиңе кел” ж.б. ырлары да ушул өңдүү маселелерди кабыргасынан койгон ыр болуп эсептелет.

2. Шарттуу түрдө бөлүнгөн бул бөлүмдө Кыргызстан саясий жактан толук түрдө көз карандысыздык алып, эгемен болуп жашай баштаган жылдардагы абалын чагылдырган ырлар орун алган. Мында акындын баяндоо стили, көбүнесе фольклордук ыкма менен ишке ашат. Уйкаштыктын аттама, аксак, оромо шыдыр түрлөрү; редифтер колдонулган. Поэтикалык каармандардан энөө, анча-мынчаны элес ала бербеген адамдын образын берүүдө “Эштек”, “Дардаң мырза”, бардык кылгылыктуу иштерди кылып, мамлекеттик жетекчилердин артындагы бейрасмий башкаруучулары болгон аялдардын типтүү образын ачыктоодо “Апийай” деген каармандар колдонулган.

Мындагы ырларды мазмун жагынан алып караганда, “Эгемендүү эштек”, “Дардаң мырза”, “Кыргыз келиндин ыйы” аттуу ырларда элдин жашоосу, советтик түзүмдөн жаңыча – базар экономикасына ыктаган жашоого өтө баштаган абалы, кыштан камылгалуу чыгуу жана аракеттик, үй-бүлө сыяктуу маселелер кабыргасынан коюлган [Ш.Дүйшеев, 2010: 167-225]. Мисалы, “Эгемендүү эштекте” метафоралык өтмө маани колдонулуп, Эштек адам кейпиндеги Кыргызстан катары берилген. Муну төмөнкү саптардан даана байкай алабыз:

Ш.Дүйшеев, 2010: 167-бет
Ии, Эштек байке, Ошентип өткөндү да, Кеткенди да эстеп болдуң, ЭСЕНги ичиндеги Эгемен Эштек болдуң...

Мында СССР тарагандан кийин түзүлгөн Көз карандысыз мамлекеттер шериктештигинин[9] (КМШ же СНГ) орусча аталышынын баш тамгаларынын кыргызча айтылышы, кыргыз тилиндеги “эсенгирөө”, “эсенги” сөздөрү менен салыштырып жазган. Кыргыз тилинин түшүндүрмө сөздүгүндө эсенгирөөнүн мааниси алдан-күчтөн таюу, эс-учун жоготуп коюу, алсырап дармансыз боло түшүү деп берилет [КТС, 2010: 1438]. Демек, “эсенги” деген сөз алдан күчтөн тайыган деген заттык маанини билдирет. Мындай салыштыруу акындын жаңы табылгалырынын бири десек жаңылышпайбыз. Себеби СНГ уюму айла жоктон, СССРдин өзүн сактай албай калса да, элесин эстеп жүрүү максатында түзүлгөн уюм болгондугун анын уюшулгандан берки тарыхында жарытылуу иш жасай албагандыгынан байкоого болот.

Акындын “Дардаң мырзасында” базар экономикасына көнүшүп жашагыла, дунгандардай болуп эшик алдыңа, там аркаңа бир нерсе айдап үй-бүлөңөрдү баккыла, өкмөттөн жардам күтпөгүлө, алар мамлекеттик мүлктү талап-тоноодон колу бошой албай жатат деген нускоосун айтат [Ш.Дүйшеев, 2010: 171-76]. Ал эми “Кыргыз келинин ыйында” эркектердин аракеттиктин айынан үй-бүлөө каралбай, катын-бала багылбай калгандыктан,

бул көйгөйдү чечүү максатында кыргыз аялдарынын соодага киришип, үй-бүлөсүн багып жаткан типтүү образы берилген [аталган китеп, 180-86].

“Ким кыргызда бактылуу”, “Падыша жана муз”, “Демократиянын ашы” өңдүү көлөмдүү ырлары фольклордук стилде жазылып, контаминация кубулуштары, даяр элдик ырлардагы көркөм сөз каражаттары: ассонанс, аллитерация кубулуштары, параллелизм, редиф, метафора, эпитеттер колдонулган. Бирок бул өзгөчөлүктөр ырлардын жалпы маанисине өтмүштүн тамгасын ура албайт. Себеби мазмунунда жаңы ойлорду, жаңы замандын көрүнүштөрүн жаңы неологизмдер менен берүүгө аракет жасалган. Аталган ырларды окуп жатып, айтайын деген ой, элге жеткирейин деген идеялар, мамлекетти басып алып, каалагандай жеп жаткан чиновниктердин кылыктары 11 муундук ырдын кучагына сыйбай тургандыгын, мында океан сымал “Манас” эпосунун, зор дөөлөт элдик оозеки чыгармачылыктын ыкмалары аба менен суудай зарыл болгондугун байкай алабыз.

Мисалы, “Демократиянын ашы” деген ыры “Манас” эпосунун формасында жазылып, контаминациялык кубулуштар арбын колдонулган. Бирок мазмунунда Кыргызстандагы демократиялык системага эски коммунистер бут тосуп, акыры анын белгилери калбай бараткандыгын, анын баары Ак үйдүн жетинчи кабатындагы буйрук менен жасалып жаткандыгы, кыргыздын эгемен саясатчыларынын (мисалы: Ө.Текебаев, И.Исаков, Т.Тургуналиев, Т.Акун, А.Атамбаев, А.Бекназаров, М.Эшимканов ж.б.) жалпы ишмердүүлүгү учкай саналып өтөт.

Ырда “Манас” эпосунун көркөм сөз каражаттары өзгөртүүсүз берилип, бирок ал азыркы замандагы каармандын сапатын ачыктаган эпитет катары кызмат кылгандыгын төмөнкү саптардан анык биле алабыз:

Ш.Дүйшеев, 2010: 217-бет
Билеги жоон таш жүрөк, Бил мүчөлүү бадирек. Үмүтүн элдин ойлогон, Үзөңгү-Куушту коргогон. Айгайын салып кагаздан, Кытайдан жерин талашкан, Исактын уулу Исмаил, Исмаилге салам айт!

Жогорудагы саптардан көрүнүп тургандай, алгачкы эки сап – Айкөл Манастын эпикалык формуласынан үзүндү[4]. Ал эми Үзөңгү-Куш жана Исмаил Исаковдор азыркы конкреттүү көрүнүштөр. Бири Кытайга берилип кетти деп чуу жараткан кыргыз жери болсо, экинчиси аталган окуяга өз көз карашын айтып келген саясатчы.

Жыйынтыктап алганда, Ш.Дүйшеевдин чыгармачылыгы аз изилденген. Анын ырларын изилдеп, илимий баа берүү, чыгармаларын тематикалык жактан классификациялап, тактап чыгуу макаланын көлөмүнө сыйбай тургандыгын айткыбыз келет. Акындын ишмердүүлүгүн толук иликтеп чыгыш үчүн атайын дипломдук, магистрдик иштер жазылса дурус болор деген пикирди айтмакчыбыз.

Колдонулган адабияттар:

1. “Ал” тандалмалар, “Бийиктик” басмасы, Бишкек;
 2. “Арабадагы ыр”: Публицистикалар, пародия, айтыш, тамаша, обондуу ырлар, поэмалар жана кара сөздөр. – Бишкек, Шам басмасы 1999-жыл;
 3. Аптап" ырлар жыйнагы. Фрунзе, 1985-жыл,
 4. “Сүйлөшкөнгө чейин сөз”: Ырлар. – Фрунзе, Адабият басмасы, 1989-жыл.
 5. “Кайдыгерлик”: Ырлар, Фрунзе Адабият басмасы, 1991-жыл
 6. “Кыргыз тилинин түшүндүрмө сөздүгү”, КРУИАнын Ч.Айтматов атындагы Тил жана адабият институту, КРУИАнын корреспондент-мүчөсү, филология илимдеринин доктору, , профессор А. Акматалиевдин жалпы редакциясы астында, “Avrasya” басмасы, Бишкек 2010-жыл
 7. “Манас” баатырдык эпос, С.Каралевдин вараинты боюнча, түзгөндөр: А.Жайнакова, А.Акматалиев, “Турар” басмасы, Бишкек 2010-жыл;
 8. Артыкбаев Качкынбай, “XX Кылымдагы кыргыз адабиятынын тарыхы” Экинчи басылышы, “Турар” басмасы, Бишкек 2015-жыл;
 9. Дүйшеев Шайлообек, “Кайдыгерлик”: Ырлар. – Фрунзе: Адабият, 1991-жыл;
 10. Өмүрканов Анатай, “Күндөгү так”: Ырлар жана поэма. Бишкек Кыргызстан басмасы, 1995-жыл;
 11. Сарногоев Байдылда, “Байдылда” тандалмалар, “Кыргызстан” басмасы, Бишкек 1997-жыл;
 12. Курамында РФ, Украина, Белорусия, Казакстан, Кыргызстан, Өзбекстан, Армения, Молдова, Таджикистан, Түркмөнстан, Азербайжан мамлекеттери кирген, мурунку СССРдин экономикалык, маданий кызматташтык уюму катары 1991-жылы 8-декабрда Минск шаарында түзүлгөн уюм. Кененирээк маалымат үчүн: <http://cis.minsk.by/index.php?id=2>
Шайлообек Дүйшеев википедия:
[https://ky.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D2%AF%D0%B9%D1%88%D0%B5%D0%B5%D0%B2,%D0%A8%D0%B0%D0%B9%D0%BB%D0%BE%D0%BE%D0%B1%D0%B5%D0%BA](https://ky.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D2%AF%D0%B9%D1%88%D0%B5%D0%B5%D0%B2,%D0%A8%D0%B0%D0%B9%D0%BB%D0%BE%D0%BE%D0%B1%D0%B5%D0%BA;);
- КМШнын расмий сайты: <http://cis.minsk.by/index.php?id=2>

References:

1. Excerpts from “He” and “Height” Press, New York;
2. “plain song”: publicist, parody, funny, musical, songs, poems and say words. Sham Press, 1999;
3. weeks, “a collection of songs. Frunze, in 1985,
4. The word "speak": songs. - Frunze, Literature Press, 1989.
5. "In Russia": Songs, Frunze Literature Press, 1991
6. “terminological dictionary”, Ch. Cruise Member of the Institute of Language and Literature, cruise, doctor of philological sciences, professor A. Akmatalliev general formulation, “Avrasya” Press, New York 2010
7. the heroic epic "Manas", S.Karalevdin is remarkable: varaintı, the founders jointly, "" Press, 2010;
8. Refugees, fill ballot boxes with fake bulletins “20th century literature history,” second edition, then “on” button, in 2015;
9. removed from the Constitution, "Signs": Songs. - Frunze: Literature, 1991;
10. Omurkanov Singer, "The Daily": Poetry and Poetry. Bishkek, Kyrgyzstan Press, 1995;
11. German Sarnagoev, "Excerpts from the" German "Kyrgyzstan Press, 1997;

12. Members of the Russian Federation, Ukraine, Belarus, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Uzbekistan, Armenia, Moldova, Tajikistan, Turkmenistan, Azerbaijan, the countries of the former Soviet Union, as cooperation in an economic, cultural organization, an organization established in Minsk on December 8, 1991. For more information: <http://cis.minsk.by/index.php?id=2>
Shayloobek Wikipedia: <https://ky.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D2%AF%D0%B9%D1%88%D0%B5%D0%B5%D0%B2,%D0%A8%D0%B0%D0%B9%D0%BB%D0%BE%D0%BE%D0%B1%D0%B5%D0%BA>;
CIS, official website: <http://cis.minsk.by/index.php?id=2>УДК 82+82-3(572.2) (045-046)

Рецензент: к. филол.н. Шакеева Н.М.